

///// esej / essay //////////////////////////////////////

O PROBLÉMECH A CÍLECH ŘÍZENÍ ZNALOSTÍ

On Problems and Goals of Knowledge Management

Abstrakt: Studie nabízí přehled různých přístupů k pojmu „znalosti“. Hlavní důraz je kladen na relevanci vybraných a aplikovaných znalostí vzhledem k dané úloze nebo řešené problémové situaci a na kompetenci subjektu znalosti, zejména vzhledem k výběru a integraci různých znalostí. To zahrnuje nejen integraci různých oblastí znalostí, ale také integraci znalostí a hodnot.

Klíčová slova: znalost; relevance; vyhledávání; výběr; integrace znalostí a hodnot.

Abstract: The contribution presents a brief outline of possible approaches to the concept “knowledge”. The main emphasis is given on the relevance of the selected and applied knowledge with regards to the given task or problem-solving situation and to the competence of the subjects of knowledge, especially concerning the selection and integration of knowledge. It includes not only the integration of various spheres of knowledge, but also the integration of knowledge and values.

Keywords: knowledge; relevance; retrieval; selection; integration of knowledge and values.

LADISLAV TONDL

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti
Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.
Jilská 1, 11000 Praha 1
email / stssc@cesnet.cz

Mnohost přístupů k pojmu „znalost“

To, co nazýváme „znalostí“, tradičně pokládáme za výsledek úspěšné poznávací činnosti, za produkt dlouhodobé evidence, opakovaných zjištění nebo potvrzené zkušenosti. Znalost je výpovědí o něčem, co je nebo může být určitou entitou, stavem, situací nebo děním, procesem, změnou nebo sledem změn. Znalost je také něčím, co zvyšuje úroveň našich jistot nebo, jinak vyjádřeno, co snižuje úroveň nejistot, neurčitosti a tedy také naší neznalosti. Proto je znalost také přijatelnou a uznávanou odpovědí na různé typy otázek, zejména otázky navozené slovy „co“, „kdo“, „kdy“, „kde“, „proč“, „zda“, „jak“, „kam“ a případně další výrazy vyjadřující deficit znalosti, potřeby snížit míru nejistot nebo neurčitostí. Znalost, respektive to, co pokládáme za obsah znalosti, může být nejen svým tvůrcem, ale také dalšími subjekty znalostí různým způsobem manipulována, tj. objevena, zjištěna, potvrzena nebo zpochybněna, avšak také využita, aplikována a zároveň zneužita.

Znalost, její geneze, uplatnění a praktické využívání je spojena se specifickými rysy jedinců i pospolitostí toho druhu živých tvorů, které označujeme termínem *Homo sapiens*. Z těchto specifických rysů rozhodně nelze pominout dále uvedené charakteristiky:

- tendence, snahy a úsilí, které lze charakterizovat jako cesty od aktuálního světa k těm vizím možných světů, které mají podoby dokonalejších, žádoucích nebo chtěných světů, tj. teleologických světů,
- schopnost rozhodování i potřeba rozhodování a tudíž volby dokonalejších, možných a proveditelných alternativ včetně alternativ cílů, prostředků a podmínek, volby záměrů, plánů a očekávání,
- realizovatelnost cílově orientovaných jednání nebo činností schopných uskutečnit zvolené cíle, využít použitelných a dostupných prostředků a tím také uspokojit vytčené záměry a cíle.

Lidské myšlení, uvažování a geneze námětů, přání nebo záměrů probíhá v polaritě dvou světů: světa aktuálního, v němž se pohybujeme, v němž prožíváme a registrujeme obtíže, narážíme na mnohá omezení a rizika, a světa žádoucího, dokonalejšího a tedy světa teleologického, preferovatelného a žádoucího. V těchto souvislostech jsou generovány situace, kdy vzniká potřeba znalostí, nebo deficit dostupných nebo disponibilních znalostí, kdy jsou vytvářeny podněty a požadavky, aby potřebné znalosti byly zjištěny, vyhledány nebo nově objeveny, kdy se hledají zdroje takových znalostí nebo alespoň ty subjekty, které buď takovými znalostmi již disponují nebo jsou s to je

zjistit, posoudit, připravit jejich aplikace nebo je dokážou kvalifikovaně aplikovat. Tato důležitá a někdy naprosto rozhodující složka řízení znalostí bývá často podceňována nebo považována za něco samozřejmého, spontánního, co je proveditelné jaksi v běžném chodu výzkumného a vědeckého vývoje. Neschopnost akceptovat nebo alespoň respektovat nové a iniciativní náměty a inovační iniciativy tak podporuje vznik situací, kdy podstatná část akademických obcí je zahleděna do vlastní tematiky a vše, co není schopna začlenit do tradičních tematických struktur nebo konceptuálních rámců prostě odmítá a bagatelizuje.

Vážným protivníkem širšího a hlubšího přístupu k znalostem, toho přístupu, který bývá označován jako „komplexní“, „globální“ nebo také „multikriteriální“, je také přecenění pouze vlastních metod, pravidel a znalostí, lpění na tradičních přístupech a způsobech zvládání řešených problémů se zdůvodněním, že jsou jednoznačně potvrzené a osvědčené. Pro některé nositele těchto názorů, postojů i zásad je typické, že uznávají jen to, co sami znají, a to, co neznají, pro ně neexistuje. Tyto postoje a projevy, které je možno označit jako jistý znalostní „rezortismus“, mohou způsobit vážné škody, vytvářet komunikační rizika při řešení některých problémových situací. V takových případech přecenění vlastních znalostí působí jako omezující nebo zpožďující faktor. Dosud kolem sebe vidíme výsledky některých technických a ekonomických řešení, která byla realizována jen z omezených hledisek a k poměrně jednostranným cílům, přičemž byla ignorována jiná a často velice důležitá hlediska.

Uvažujeme-li o problémech vyhledání, posouzení nebo jiných manipulací znalostí, je nezbytné upřesnit to, co chceme vyhledat, posuzovat nebo s čím chceme nebo musíme jakkoliv manipulovat. V těchto souvislostech je třeba brát v úvahu, že i to, co nazýváme znalostí, má různé dimenze, je vázáno na různé souvislosti, nebo, považujeme-li znalost za jistou funkci, je vázáno na různé argumenty. Jinak vyjádřeno, znalost je nejen znalostí něčeho a má tedy jistý obsah, ale vždy také znalostí někoho a tedy vázána na určité subjekty znalostí, a rovněž znalostí pro něco nebo k něčemu, což znamená, že je nebo může být spojována s vyjádřenou nebo alespoň předpokládanou cílovou orientací.

Má-li znalost určitý obsah, ať již jde o entity, stavy, situace, děje, návody nebo postupy činností a jiné podoby obsahů, pak tyto obsahy mohou být vázány různými operátory, kterými jsou zejména operátory vyjadřující stupně nebo míry jistoty, věrohodnosti, možnosti, operátory časového, lokálního, osobního nebo jiného omezení. To se týká také subjektů znalostí, kterými jsou ti, kteří znalost vytvořili, znalost si osvojili nebo znalost teprve hledají

nebo ji požadují. Také cílová orientace znalostí může být spojována s řadou podmínek a omezení, kterými jsou zejména podmínky a hranice možných nebo přípustných manipulací, aplikací, vyjádření, uložení, apod. Obsah znalosti může být podstatně ovlivněn a někdy i velmi pozměněn kontextem a podmínkami, v nichž je předkládán nebo požadován.

Obsah znalosti a řízení znalosti

Z ryze vnějšího hlediska má znalost podobu sdělení, zprávy, a tudíž povahu výpovědi nebo souboru výpovědí. Protože znalost je také znalostí někoho a tedy jistého subjektu, musí být tento subjekt schopen sdělení akceptovat a tomuto sdělení porozumět a sdělení adekvátně interpretovat. Navíc pak obsah sdělení, a tedy v něm obsažená znalost, je s to snižovat jeho neznalost, nevědomost nebo nejistotu, nebo, jinak vyjádřeno, zvyšovat míru jeho jistot nebo určitosti, respektive zvyšovat úroveň, kvalitu, a tím i výsledky jeho činnosti, v níž byla znalost angažována.

Uvedený přístup k pojmu „znalost“ a zejména k pojmu „obsah znalosti“ vede k několika důležitým důsledkům, mnoha manipulacím a podobám využívání znalostí:

- Tento přístup poukazuje na úlohu informačních dimenzí znalostí a jejich funkcí posilovat jistoty člověka v různých životních situacích, ve volbách řešení různých problémových situací. V tomto ohledu přinesly důležité podněty výsledky teorie informace, pokusy o akcenty na sémantické a pragmatické dimenze v procedurách vyhledání, posouzení i praktického uplatnění znalostí.
- Tento přístup rovněž zdůrazňuje úlohu předpokladů získání a využití znalosti, význam toho, co nazýváme „kompetence“ příjemců znalosti, a to nejen v učebních a vzdělávacích procesech, ale prakticky v řešení všech úloh a problémových situací, v nichž musí být angažovány znalosti.
- Nemenší význam tohoto přístupu k znalostem a jejich obsahu a zvládnutí znalostí tkví v nových akcentech a s nimi spojených nárocích na to, jak budeme chápat, interpretovat a také kontrolovat kvalitu zvládnutí znalostí: Tradiční, dosud rozšířený a uplatňovaný způsob kontroly zvládnutí znalostí tkvěl v tom, že subjekt, který měl být kvalifikován jako ten, který zvládl jisté znalosti, byl schopen je dostatečně přesně reprodukovat. Není jisté možno schopnost znalosti slovně reprodukovat ani diskvalifikovat ani odsoudit. Současně je účelné zdůraznit, že pro

mnohé typy znalostních kvalifikací je třeba znát více, tj. jak, k čemu a k jakým cílům je možné a přípustné dané znalosti aplikovat.

– V některých situacích vyžadujících aplikace znalostí je prospěšné požadovat nejen kvalifikované rozhodování o uplatnění znalostí, ale také rozhodování, které je rovněž odpovědné, které dostatečně respektuje nejen znalosti, ale také v dané situaci příslušné hodnoty.

Obsah znalostí má zřetelně vyznačovat specifikaci toho, co potřebujeme vyhledat, jaké nároky a očekávání s nalezením určité znalosti spojujeme. Z těchto důvodů mají velký význam nejen titul a podtitul, ale také výstižný abstrakt a klíčová slova, vztahy k vymezené tematické a problémové oblasti. To ovšem není jen povinností autora sdělení a prezentace znalosti, ale musí to také jednoznačně určit a dobře charakterizovat subjekt hledání, respektive dobrý konzultant vyhledání znalosti. Také v těchto souvislostech jistě nelze podcenit úlohy vzdělávacích a kvalifikačních postupů a systémů. Již bylo poukázáno na nedostatečnost a neúplnost pouhé slovní reprodukce znalostí. Neméně důležitým nárokem na subjekt vyhledání je vědět, k jakým cílům a potřebám, pro co nebo k čemu potřebujeme vědět a tedy zjistit. Takové nároky jsme oprávněni vyslovit v situaci, kdy vzdělávací a kvalifikační systém mohou bezprostředně poskytnout jen zlomky toho, co budeme potřebovat v nových úlohách a v nových problémových situacích. To platí také o možnostech spojení se soustavou prostředků a informačních technologií, které kdysi H. G. Wells nazval „světovým mozkem“ nebo „světovou encyklopedií“. Možnosti soudobých informačních technologií mají však také svoji „odvrácenou stranu“, tj. někdy umožňují vhled do některých sdělení (a do jejich obsahů, které byly původně určeny jen vybranému a omezenému okruhu příjemců, mají tajný charakter a obsahují to, co se nemělo dostat jiným příjemcům).

V situaci, kdy člověk potřebuje něco znát, kdy pociťuje to, co lze označit jako znalostní potřeba nebo znalostní deficit, nemůže jej uspokojit jakákoliv znalost. Právě v těchto souvislostech si uvědomujeme relativnost znalosti, tj. vztah sdělení obsahující znalost k jistým cílům, k proveditelnosti určitých činností, k efektivnímu využití prostředků, které jsou v dané situaci k dispozici. V těchto nebo analogických souvislostech uplatňujeme tu hodnotící charakteristiku, kterou vyjadřujeme termínem „relevantnost“. Pro vlastníka a uživatele složitého technického zařízení jsou významné a tedy relevantní znalosti obsahem tohoto zařízení. Pro lékaře, který si z prvních projevů pacienta utvoří první hypotézu možného onemocnění, jsou důležitá přesná zjištění těch symptomů, jež jsou pro dané onemocnění relevantní, zatímco

jiné symptomy nemusí být vzhledem k předpokládanému onemocnění relevantní.

Můžeme tedy uvažovat o relevanci určitých empirických zjištění vzhledem ke známým hypotézám, vědeckým zákonům nebo známým generalizacím. Stejně tak jsou relevantní znalosti vyjádřené v určitých generalizacích a hypotézách vzhledem k jistým situacím a zejména problémovým situacím ve vymezené tematické sféře. Stejně tak je možno posoudit komplex znalostí reprezentovaný souborem generalizací, pravidel a disponibilní empirickou evidencí vzhledem k vytčeným cílům v dané tematické oblasti, k dané prostorové oblasti a v ní dosažitelných cílů. V právním uvažování a rozhodování je plně smysluplné posouzení relevance uznávaných právních pravidel a zákonů vzhledem ke zjištěným skutečnostem.

Také projev „relevance“ lze patrně nejvýhodněji vyjadřovat informačními mírami, které jsou založeny na pojmu „přenesené informace“ (trans-informace), který vyjadřuje informační míry obsahu sdělení vzhledem k obsahu jiného sdělení. Obtížnost těchto postupů tkví zejména v tom, že je třeba pracovat s různými zdroji těchto prostředků, například s frekvenčními hodnotami na jedné straně a s mírami odhadů, očekávání nebo jiných zdrojů předpokladů.

Akcenty na význam relevance obsahů sdělení mohou mít velký a zejména stimulující význam v současné situaci člověka zaplaveného přebytky rozmanitých sdělení a zpráv, z nichž většinu ani nežádal ani nepotřeboval. Navíc pak provozovatelé různých komunikačních procedur a informačních nebo spíše pseudoinformačních toků také používají těchto způsobů, aby zatemnili pozornost příjemců a odvedli jeho pozornost od vážnějších problémů a situací. Tím důležitější je zjištění, že vyhledání a výběr relevantních znalostí, a to především vzhledem k cílům a úkolům, v nichž znalosti budou nebo mají být angažovány, je naprosto nepominutelnou složkou a také nutným předpokladem organizace, uspořádání a řízení tohoto souboru kroků, činností a rozhodnutí, které lze souhrnně označit jako „řízení znalostí“. Do tohoto souboru činností také patří dobré rozlišení relevance nalezených, vybraných a zvolených znalostí od pseudorelevance některých nabízených znalostí a tudíž také metod, postupů a prostředků, i když mohou být nabízeny a doporučovány jako podstatné nebo dokonce v dané úloze nepostradatelné. Nelze tedy pominout, že procedurami spojenými se znalostmi, ať již jde o jejich tvorbu, rozšiřování, posuzování nebo další rozhodovací procedury, jsou vždy spojeni určití lidé, kteří mají nebo mohou mít velice rozmanité zájmy nebo ambice. Lze tedy uvažovat o významu subjektů znalostí.

Význam a úlohy subjektů znalosti

Není-li řízení znalostí jen výběrem, volbou a rozhodováním o adekvátních, a tedy také potřebných znalostech vzhledem k řešené problémové situaci, ale vždy také volbou a rozhodováním o lidech nebo subjektech spojených s důležitými etapami aplikací takových znalostí, pak někdy volba osobností odpovědných za aplikace znalostí může mít rozhodující podíl na úspěšném řešení náročné úlohy. Klasickým příkladem takového uplatnění a angažování subjektů, odborníků, specialistů a tedy vysoce kvalifikovaných reprezentantů těch oblastí vědy a výzkumu, které měly nebo mohly být využity, bylo vytváření týmů nebo organizovaných skupin vybraných specialistů a expertů pro projekty, které měly urychlit vítězství Spojenců ve druhé světové válce. (Na řešení a řízení takových týmů se významně podíleli V. Bush a A. M. Weinberg, profesori přední americké technické univerzity MIT.)

Jistou podobou řízení znalostí jsou činnosti, které předcházejí vlastnímu startu organizované a institucionálně zajišťované výzkumné a vývojové práce, zejména specifikace, zdůvodnění cílů a prostředků výzkumných programů, jejich organizační, ekonomické, technické i personální zajištění, jejich ocenění a přijetí příslušnými orgány výzkumného a grantového systému. Vlastnímu poznávacímu výzkumnému a vývojovému procesu často předchází kvalifikované posouzení proveditelnosti navrhovanými kapacitami, lidmi i prostředky, zdůvodnění navrhovaných cílů, jejich očekávaných dopadů včetně možných rizik, časových harmonogramů, apod. Tak vznikla a rozvíjela se tematika, která byla někdy nevhodně nazývána „plánováním vědy a výzkumu“ a která bývá obvykle charakterizována jako „vědní a výzkumná politika“.

Sféra činností a rozhodovacích procesů označovaná termínem „řízení znalostí“ se tedy netýká jen posouzení a volby adekvátních znalostí vzhledem k zjištěné a uznávané situaci a s jejím řešením spojených cílů, úloh a postupů, zahrnuje také tematiku potřeb, nároků a kritérií spjatých se subjekty, tj. s osobnostmi, týmy a organizacemi angažovanými v řešení dané problémové situace, v určení a posouzení vhodných a použitelných postupů a prostředků. Tyto stránky řízení znalostí vytváří nové nároky, z nichž za aktuální a potřebné je možno považovat zejména:

- nároky na formy a kvalitu komunikace mezi experty z různých oborů, a to nejen expertů vědeckých, ale také organizačních a praktických,

- nároky na vzájemný respekt a pochopení včetně respektování jiných hledisek, názorů a preferencí,
- potřeby vhodné integrace znalostí, kritérií a jejich relevance vzhledem k cílové orientaci celkového řešení.

Pro většinu úloh spojených s manipulacemi se znalostmi, s jejich vyhledáním, posouzením a různými podobami využití i aplikací má velký význam kvalita komunikačních procesů. Tradiční a po dlouhá období praktikovaná příprava specialistů kladla důraz na spolehlivé osvojení terminologie vymezeného oboru nebo tematické a problémové oblasti. Soudobé praktické využívání znalostí však vyžaduje aplikace výsledků různých oborů, klade důraz na potřeby integrace znalostí různých oborů. Již využívání informačních technologií vyzvedlo nároky na to, co bývá vyjadřováno termínem „informační gramotnost“. Patrně nemenší význam má soubor znalostí, schopností a dovedností, které by bylo možno charakterizovat jako „integrační gramotnost“, tj. schopnost syntetizovat různé typy znalostí, pochopit jejich vzájemné vazby a posoudit jejich míry relevance vzhledem k povaze a cílům řešených úloh. Integrační gramotnost, kterou je třeba zvláště ocenit při navrhování, projektování a výsledném přijetí rozsáhlých investičních celků a složitých technických zařízení a jejich dlouhodobých dopadech, předpokládá zohlednění dalších kritérií zahrnujících také zcela odlišná a zdánlivě externí hlediska, například zdravotní, ekologická, estetická, avšak v některých situacích také hlediska etická, hlediska spojená nejen s aktuální, ale také s budoucí odpovědností, s možným zneužitím aj.

Technická a ekonomická řešení a s nimi spojené inovační kroky by neměly opomíjet ta hlediska, názory, a zejména obavy vyslovované tiše nebo často jen skrytě v situacích, kdy rozhodující slovo ve volbě řešení, jeho cílů i prostředků mají představitelé moci, jako tomu bývá u tzv. politických řešení a rozhodování. Minulá období monopolní moci nám ostatně zanechala mnoho stop takového jednostranného rozhodování a jednostranné volby akcentující jen vybrané zájmy představitelů takové monopolní moci. Ani současné politické rozhodování není ovšem oproštěno od mnoha rysů jednostrannosti nebo jen od hledisek spojených se zájmy jen některých aktérů, například proto, že aktuální politickou moc nějak ovlivnili. Integrace různých znalostí a s nimi spjatých kritérií nebo ohledů na různá možná rizika není tudíž ani snadnou ani jednoduchou záležitostí. V těchto souvislostech nelze také přeceňovat tzv. většinové rozhodování, hlasování nebo referenda, v nichž většina může být populisticky zmanipulována nebo získána jen pro jediný typ řešení. Spíše lze spoléhat na poradní expertní týmy inter-

disciplinární povahy, v nichž vysoká úroveň znalostí je spjata s hodnotami, s respektováním dlouhodobých efektů, možných rizik a havárií. Poukážeme-li na úlohy hodnot, máme na mysli především hodnoty individuální i společenské odpovědnosti, která je vztahována nejen k současnosti, nýbrž také k budoucím generacím.

Řízení znalosti a cílová orientace znalostí

V předchozích řádcích bylo poukázáno na důležitý rys znalosti, tj. na tu skutečnost, že znalost je nejen znalostí něčeho a má tedy jistý obsah, ale také na to, že znalost je vždy znalostí někoho, a je proto vázána na určité subjekty, a dále na ty souvislosti odkrývající, že znalost bývá spojována s jistou cílovou orientací. Potřebujeme něco znát, vědět, zjistit, získat nebo rozhodnout z různých důvodů, které pak podněcují nejen přímé a bezprostřední poznávací aktivity, jejich programy, ale i další podoby hledání znalostí, zejména v různých znalostních fondech a sítích, v literatuře, v knihovnách, u předpokládaných subjektů takových znalostí. K tomu pak slouží tradiční podoby získávání znalostí včetně školských a vzdělávacích systémů a také další postupy a formy založené na využívání informačních technologií. Právě tyto postupy pak stimulovaly vznik a rozvoj zvláštního tematického okruhu, který bývá charakterizován jako „znalostní vyhledávání“ (nebo informační vyhledávání, *knowledge retrieval*).

Nové kroky ve sférách poznání, objevů a zjištění znalostí jsou zpravidla vázány na vlivy nebo stimulace jistého záměru, programu nebo plánu. Lze tedy uvažovat o sférách podnětů, které by bylo možno charakterizovat jako *intencionální dimenze znalostí*. Na důležité úloze intencionální dimenze nic nemění ani známá skutečnost, že původní záměry a s nimi spojený komplex řízených a organizovaných činností může vést k výsledkům, které původně nebyly očekávány, které se ukázaly jako významné pro zajištění a uspokojení jiných cílů, které se staly pozitivním překvapením. Klasickým příkladem takové paradoxie vztahů záměrů a dosažených výsledků původních záměrů je Kolumbova cesta, která měla vyhledat snazší cestu do Indie a ke zdrojům tehdy tak ceněného koření a fakticky objevila nový kontinent, Ameriku.

Intencionální dimenze souboru činností, které jsou spojeny s vyhledáním nebo zjištěním znalostí, s posouzením jejich adekvátnosti a s dalšími procedurami rozhodování, uplatnění nebo aplikací znalostí jsou často motivovány zjištěním a uznáním rozdílů různých obrazů i prožívání a akceptování dvou různých světů nebo situací: světa aktuálního a světa chtěného, žádoucího, požadovaného nebo, jinak vyjádřeno, světa teleologic-

kého. Za těchto podmínek také mluvíme a uvažujeme o zjištěné a uznávané problémové situaci. Taková situace je také výsledkem různého hodnocení těchto dvou světů nebo dvou hodnotově odlišných situací. Volíme jistý cíl své činnosti před jinými možnými výsledky, preferujeme určité postupy, prostředky nebo metody před jinými proto, že takové cíle, výsledky nebo postupy pokládáme za hodnotnější, dokonalejší nebo výhodnější. Do našeho rozhodování tak vstupuje nejen znalost většího a dále rostoucího okruhu alternativ, ale také různé hodnoty, kritéria nebo důvody ocenění. Spektrum hodnot, které vstupují do rozhodovacího procesu, je ovšem velice rozmanité a různorodé, záleží na kvalifikaci, úrovni i odpovědnosti subjektu volby a subjektu rozhodování. Přitom nejde jen o to, co je kvalitní, dobré, prospěšné, ale také komu, pro koho a k čemu je to dobré a prospěšné. Také samotná znalost má své specifické hodnoty. Z nich za podstatnou je třeba považovat hodnotu *jistoty* nebo míry jistoty v tom smyslu, jak tuto hodnotu zavedla matematická teorie informace. Míra jistoty nebo míra informace je v těchto souvislostech chápána jako negace entropie nebo, jak to může být vyjádřeno, jako negace entropie, tj. negace neuspořádanosti, rozsahu nebo míry očekávaných rizik, ztrát nebo škod.

Kvalitní a odpovědné uplatnění znalostí

Je-li řízení znalostí soustavou organizovaných a cílově orientovaných činností a manipulací se znalostmi ve vztazích zdrojů a obsahů znalostí, subjektů znalostí a cílové orientace znalostí, nemůže tato soustava kroků a rozhodnutí pominout tu sféru, kterou obvykle označujeme jako praktické uplatnění nebo aplikace znalostí. Jde o sféru činností, kterou T. Kotarbiński učinil hlavním předmětem zájmu tematického celku, který označil termínem „praxeologie“, nebo která bývá také charakterizována jako „praktická filosofie“. Kvalitní a odpovědné uplatnění znalostí předpokládá a zahrnuje zejména posouzení cílové orientace těch činností, v nichž jsou znalosti angažovány nebo, jinak vyjádřeno, zajištění mezi nebo zábran všech podob zneužití znalostí. Tematiku zneužití znalostí posunula do popředí pozornosti řada případů a nových situací, jakými jsou případy zneužití moderních znalostí a s nimi spojených technologií lidmi z oblasti organizovaného zločinu, terorismu i zločineckých organizací. Se zneužitím znalostí kalkulují také ti, kteří se vkrádají do informačních a znalostních fondů, tzv. hackeři nebo ti, kteří vykrádají fondy intelektuálního a kulturního bohatství. Je třeba poukázat na to, že pro všechny složky toho komplexu, který nazýváme „řízením znalostí“, platí a je třeba dodržovat:

- jisté nároky nebo požadavky, které musí být zajištěny a plně respektovány,
- určité meze platnosti, oprávněnosti nebo kompetencí,
- jistá pravidla vymezující formy a postupy ovládání, rozhodování nebo přijatelné podoby manipulací, respektive určité hodnoty závazné pro prvky daného celku.

Uvedené nebo i další možné nároky, meze, pravidla i hodnoty jsou specifické pro uvedené základní složky znalostí, tj. obsahy i formy znalostí, subjekty spjaté se vznikem, transferem nebo uplatněním znalostí a rovněž se sférou cílů, cílově orientovaných činností spjatých s uplatněním nebo aplikací znalostí. Je třeba zdůraznit, že uvedené typy nebo alespoň předpoklady nároků, mezí, nároků a pravidel jsou tradiční a měly by být i dále koncipovány tak, aby neomezovaly inspiraci, iniciativu i účelný rozvoj nebo rozšíření všeho toho, co souvisí s vývojem znalostí a jejich účelným využíváním. Proto je také pozitivním rysem jejich funkcí, že jsou spíše spontánně než vědomě dodržovány, že jsou považovány za něco samozřejmého.

Pro znalosti, jejich formy, obsahy, způsoby vyjádření nebo prezentace se o koncepcce i kontroly uvedených nároků, požadavků a principů, které musí být dodržovány, postaraly další obory, jakými jsou především vědy o jazyce, jeho strukturách a pravidlech, obory o lidské komunikaci, jakými jsou sémiotika a sémantika, logika a matematika, tzv. kognitivní vědy a studia zabývající se poznávacími procesy. Méně zřetelná je pozornost věnovaná subjektu znalostí, a to nejen subjektu poznání, formulace a prezentace výsledků poznávací aktivity, ale také subjektům spojeným s transferem znalostí, jejich uložením do paměťových médií, vyhledáním a hodnocením. Tradiční hlavní pozornost věnovaná postupům, nárokům, obsahům i formám učení – především ve vztahu k mladší generaci –, školské soustavě a jejím stupňům by měla být více a hlavně důsledněji rozšiřována o problémy celoživotního vzdělávání, o problémy zodpovědného výběru, zlepšení a vytváření schopností i kapacit umožňujících nejen vybírat a akceptovat, ale také kriticky posoudit i odmítat.

Pro členy všech lidských pospolitostí znalost, a to nejen znalost aktuálního světa, ale také různých podob „možných světů“ včetně světů teleologických, žádoucích, preferovaných a podmínek nebo předpokladů jejich proveditelnosti, představuje jistou hodnotu, a to hodnotu intelektuální podoby. Tato hodnota podstatně ovlivňuje i orientuje naše kruhy a naše rozhodování takřka ve všech oblastech lidských cílově orientovaných činností. Z těchto důvodů je možno o znalosti uvažovat jako o významné

složce intelektuálního bohatství. To také znamená, že toho typu bohatství lze dobře, účelně i odpovědně využít. Je však možno tohoto typu bohatství zneužít, lze je předat jiným, lze je také ukradnout. Proto byla vytvořena právní ochrana intelektuálního bohatství, kterou by měly zajišťovat zákony tzv. autorského práva. Tato právní ochrana má ovšem, podobně jako jiné podoby právní ochrany, své skuliny nebo meze. Podobně jako v jiných případech nebo situacích právní ochrany je žádoucí prostředky právní doplnit, rozšířit a doplnit spolehlivými prostředky kontroly. Deficit takové kontroly ukázaly také známé případy krádeží nebo zneužití výsledků jiných autorů při procedurách získávání titulů a vědeckých hodností.

Jiným vážným nedostatkem v těchto souvislostech je deficit etických zásad a nedostatků etických pravidel. Pro některé činnosti předpokládající angažování náročných znalostí byl tradičně vyžadován soubor hodnotových nároků označovaný jako ethos povolání. Tak tomu bylo při povolání lékaře, duchovního, vědce, soudce, učitele a některá další povolání. Intelektuální náročnost, vysoká míra odpovědnosti, dlouhodobá studijní příprava a řada dalších faktorů činila z těchto typů činnosti lépe společensky oceňované a honorované profese. Mnohé z těchto hodnot byly deformovány v minulých obdobích, zejména v obdobích monopolní vlády a monopolní ideologie s jejím kultem moci, a to nejen moci politické a ekonomické. V současnosti jde zejména o to, aby se do těchto profesí nejen vrátily jejich hodnoty i jejich ethos, ale také o to, aby byly náležitě oceněny. Je ovšem třeba dodat, že ethos a s ním spojené hodnoty chybí nebo nejsou respektovány v mnoha dalších profesích, zejména u profesí spojených s mocí, se závažným společenským i politickým rozhodováním. (Působení v těchto profesích spíše slibuje, než zaručuje nadstandardní odměňování a možnost dalších cest k bohatství.) Hodnotovou atmosféru také silně ovlivňuje tlak konzumní společnosti, masové sdělovací prostředky a některé jejich spíše patologické produkty ve sférách zábavy, reklamy a bulváru, které hlásají kult levné zábavy, požitků a „cesty z nudy“, kterou ovšem tatáž hodnotová atmosféra spíše posiluje a z části i produkuje. I když nelze podcenit uvedená nebo jiná analogická rizika, autor těchto řádků by rád vyslovil přání a naději, že kvalitní a odpovědná aplikace znalostí se bude více a zřetelněji prosazovat i kontrolovat, a to také díky důslednějšímu angažování hodnot, zejména hodnot osobní a společenské odpovědnosti.